

УДК 316.614.5

*Шевченко Алла Анатоліївна,
заступник директора з виховної роботи
Київського коледжу будівництва, архітектури та дизайну,
здобувач Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
shev4enko-aa@yandex.ua*

РОЛЬ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто окремі аспекти формування особистості в умовах сім'ї, сімейного виховання. Досліджується значення соціального інституту сім'ї у тривалому процесі становлення особистості. Доводиться сутність формування особистості в процесі соціалізації, внаслідок якої людина набуває певних властивостей і якостей, що детермінують її поведінку. Проводиться порівняння формування культури особистості дітей, які виховуються в сім'ї та дітей, які є соціальними сиротами. Доводиться, що сім'я - один з найважливіших соціальних інститутів в сучасних умовах формування культури особистості.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, соціалізація, соціальний інститут, особистість, культура.

*Шевченко Алла Анатоліївна,
заместитель директора по воспитательной работе
Киевского колледжа строительства, архитектуры и дизайна,
соискатель Национальной академии руководящих кадров
культуры и искусств*

РОЛЬ СЕМЬИ КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

В статье рассмотрены отдельные аспекты формирования личности в условиях семьи, семейного воспитания. Исследуется значение социального института семьи в длительном процессе становления личности. Обосновывается сущность формирования личности в процессе социализации, в результате которой человек приобретает определенные свойства и качества, которые детерминируют ее поведение. Проводится сравнение формирования культуры личности детей, воспитывающихся в семье, и детей, которые являются социальными сиротами. Доказывается, что семья – один из главных социальных институтов в современных условиях формирования культуры личности.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, социализация, социальный институт, личность, культура.

*Shevchenko Alla,
Deputy Director of Educational Work
of the Kiev College of Construction, Architecture and Design,
Postgraduate Student of the National Academy of Managerial Staff
of Culture and Arts*

THE ROLE OF THE FAMILY AS A SOCIAL INSTITUTION IN SHAPING THE CULTURE OF PERSONALITY

The article examines the impact of national and cultural values on socialization of the personality and its spiritual development. Main attention is related to problem of the education of value orientation such as spiritual, human, national with have a significant influence on human socialization.

Spiritual development of the person includes a system of ethical values and national cultural landmarks which are implemented in the subjective selection of ideals, objective rating system and specific human behavior. One of the most important is a problem of education and preservation of spiritual values of the younger generation, cultural and spiritual values which are the basis of human existence.

The formation of values is a continuous process of socialization and plays a major role in its formation. On the other hand, according to O. Halus, the socialization of personality is strongly affected by a variety of natural, spontaneous processes occurring in the environment.

The national and cultural values, perceptions, attitudes and axioms – a product of our history and culture, which continuous during centuries. Personality is the main value in this system of values. US scientists John. Mead, E. Ericson, K. Rogers took a considerable attention to the phenomenon of identity. They saw the task of science in comprehending of the cultural content of social phenomena, not the formation of certain principles which would give the benefit to the public. His ideas had a great influence on the development of concepts of socialization in terms of subject approach.

The article analyzes the views of scientists to determine the spiritual values of national culture. Thus, the Charles B. notes that the value of the current generation – is the spiritual values that belong to the people, local community and form the basis of their existence and development. They are formed during the historical development of the nation, development of its material and spiritual culture.

Today, modern youth honors the values of personality that are inherent to all human generations, because every young person have to understand and care about the development of the fundamental principles that were laid in society, in family. According to, G. Sytnyk major Ukrainian national values include: state sovereignty; territorial integrity; the democratic foundations of development; hard work; spirituality; family; equality of peoples inhabiting Ukraine; dedication in protecting the homeland; social justice; collectivism; material and spiritual heritage of the people of Ukraine; peacefulness; tolerance; goodwill. It is the highest moral values based priorities of the Ukrainian people.

That family has a great influence on socialization, teaches and uses the family tradition in shaping the moral values of the individual. One of the challenges of modern family is learning moral values, ideals, cultural traditions, ethics of relations between loved ones and providing spiritual unity of generations. Family traditions combine social traditions which they appear in family life, and specific rules and regulations adopted by each family. They act as a kind of model behavior, cultural patterns and norms of moral relations. Their existence in the family depends on the nature of relationships and the influence of cultural factors.

Another important social institution that affects the socialization of the individual is culture, says N. Babenko. This is the way of human existence, the form by which all social content becomes human development. Socializing function of culture focused on the transfer and assimilation of cultural heritage. Absorbing the culture, man acquires its spiritual sense – moral ideas, attitudes, behavior and expression, aesthetic tastes. As a means of socialization, culture of controls, regulates, organizes the behavior of social interaction.

However, in today's Ukrainian society there are a number of negative phenomena that complicate preservation of national cultural values. Public morality is not yet sufficiently developed, since its basis is the Soviet totalitarian values that had gone into the past. The problem for youth is its self-determination, as the vast number of young people perceive life through a social majority. Modern young person is hard to find mutual understanding with society, adult generation, so we need to find ways of voluntary subordination of his actions to the moral requirements of society.

The biggest impact of all processes contradictions that occur suffers from, primarily, the family as the most important center of society . Changes occurring in our country, promote the growth of the family role in the morality formation of the younger generation .

The current period of society development requires new approaches to education and future generations. A measure of social development has always been a measure of cultural and spiritual nature of human.

Human socialization is a process of learning and its reproduction of cultural values, social norms, self-development and fulfillment in society. Significant attention is taken to nurturing influence of family in formation of spiritual potential of the personality. It is saying about the impact of national and cultural values which change in the formation of spiritual culture

Key words: national cultural values, personality, family, socialization, spiritual development and culture.

Культура особистості починає формуватися в дитячому, підлітковому, юнацькому віці на основі досвіду, що здобувається в сім'ї, школі, соціальному середовищі, і надалі – протягом усього життя людини. Вивчення проблем і завдань щодо формування культури особистості постійно перебувають у центрі уваги багатьох фахівців, наставників, які протягом життя прищеплюють людині певні якості, необхідні для подальшого існування у соціумі, адже будь – яке суспільство зацікавлене у своєму продовженні в наступних поколіннях.

Категорія «особистість» є тією формулою, що уособлює і вбирає в себе всі характерні ознаки людського, що накопичувалися й розвивалися, прогресуючи в історії, на відміну від понять індивідуальності та індивіду.

Особистість, як стверджує В.І. Смирнов – це стійка система меж, стосунків, установок і мотивів, що характеризують людину як члена суспільства і велику роль у цьому процесі становлення відіграють соціальні інститути які виконують такі функції: 1) репродуктивну, закріплення, збагачення і відтворення на новому

рівні чи в певній галузі суспільних відносин; 2) регулятивну і соціального контролю; 3) інтегративну, згуртування суспільства; 4) комунікативну або залучення людей до діяльності[12, с. 178]

Основою змісту гармонійних взаємин в родині є система суб'єкт-суб'єктивних відносин між батьками і дітьми, метою яких є створення психологічно-сприятливих умов для розвитку особистості. Педагогічні ідеї та принципи родинно-сімейного виховання, які є основою формування особистості, ми знаходимо у виховних системах Трипільського суспільства, Київської Русі, Козацької доби, доби Великого Українського Відродження (XV–XVIII ст.) і більш близьких до нашого часу останніх двох століть, що перебували під впливом педагогічного генія К. Ушинського, С. Русової, Г. Ващенко, І. Огієнка, А. Макаренка, В. Сухомлинського. У наш час сім'я переживає загальну кризу свого розвитку, яка виявляється в значній кількості розлучень, зменшенні народжуваності дітей, переосмисленні сімейних і суспільних цінностей, загальних проблем членів сім'ї та ін., які потребують особливих шляхів вирішення. Теоретичні засади проблеми високої культури людських взаємин відображено в роботах соціологів і психологів І. Бестужева-Лади, І. Бега, Л. Венгера, Л. Висоцького, О. Запорожця, О. Леві, О. Леонтьєва, Н. Максимової, А. Харчева. Важливість ролі соціальних інститутів у формуванні культури особистості, проблемам впливу сім'ї, сімейного виховання на соціалізацію особистості розглядали у своїх працях О. Макарова, С. Барилко, О. Вишневська, Н. Бабенко, В. Постовий, С. Анісімов, Л. Бойко, К. Гайдукевич, Г. Берегова, Я. Журецький, І. Ченбай, Ю. Якубова, Г. Святненко, М. Московка, О. Коваленко та інші сучасні науковці.

З огляду на вище зазначене, об'єктом нашого дослідження є розкриття значимості соціального інституту сім'ї у процесі становлення особистості, предметом - формування культури особистості в інституціолізованому суспільстві, зокрема соціальному інституті сім'ї. Метою наукової статті є дослідження особливостей формування особистості в умовах соціокультурного та виховного впливу сім'ї. У процесі соціалізації особистості усі виховні інституції мають спиратися на сім'ю – первинний соціальний інститут соціалізації, підвищувати її психолого-педагогічну культуру, активно впливати на взаємини між її членами. Досвід людства показує, що некультурна особа не може користуватися надбанням цивілізації й створювати щось таке, що зацікавило б інші держави і народи. Звідси й висновок: треба бути в лоні цивілізації, засвоювати її загальнокультурні надбання [1, с. 358].

Основними завданнями родинного виховання є:

- виховання фізично і морально здорової особистості, забезпечення необхідних екосоціальних умов для повної реалізації можливостей розвитку дитини;
- створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, взаєморозуміння, чуйності, доброзичливості;
- засвоєнню базових моральних цінностей та ідеалів, культурних традицій, етичних норм, культури поведінки;
- забезпечення духовної цінності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоvodu, залучення дітей до народних традицій, рідної мови, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості;

- виховання поваги до законів, прав і свободи людини, розвиток громадянської і соціальної відповідальності;
- залучення до освіти знань, виховання поваги до науки, розвиток творчого самовдосконалення;
- включення в спільну побутову та господарську діяльність, розвиток рис творчої працелюбності особистості;
- формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти прекрасне і потворне в мистецтві і в житті, забезпечення умов для практичної творчої діяльності;
- статеве виховання, розвиток моральної чистоти, поваги до жінки, почуття дружби, кохання, підготовка до подружнього життя;
- розвиток внутрішньої свободи, здатності до об'єктивної самооцінки і саморегуляції поведінки, почуття власної гідності, відповідальності за свої вчинки, здатності до морального самовдосконалення [5, с. 41]

Духовність громадян формується на основі навчання, розвитку пізнавальної активності, задоволення визначених духовних і культурних потреб і саме в цьому велика роль належить сім'ї як первинному соціальному інституту та сімейному вихованню. Розгляд цієї ланки робить її предметом пильної уваги багатьох наукових досліджень, залишає за собою високу персональну значимість для особистості. Видатний педагог В.О. Сухомлинський стверджував, що найвідповідальнішою, найтоншою роботою є виховання людини. Людина не народжується із закодованим соціально-позитивними чи соціально-негативними властивостями. Особистість людини, її сутність формується в процесі життєвого шляху, соціалізації, внаслідок якої людина набуває певних властивостей і якостей, що детермінують її поведінку та культуру [11, с. 411]. Дослідники вказують на великий вплив у формуванні моральних цінностей підростаючої особистості гармонії сімейних відносин. Емоційні зв'язки між дорослими і дітьми в сім'ї – це провідні фактори виховного впливу на молоду людину. Дітей передусім емоційно вражає поведінка батьків, їхнє ставлення один до одного. Вивчення і поширення виховного досвіду, побуту, психологічного клімату, гармонійної сім'ї – справа величезної ваги. Але сім'ї, в яких переважають позитивні якості – правдивість, моральна чистота й доброта, сімейна дружба і любов, повага дітей до батьків, увага батьків до дітей, наявність виховних добрих прикладів, все те, що уявляється нам як нормальний стан речей у хорошій, нормальній сім'ї, у повному вигляді зустрічається дуже рідко. Афективна насиченість спілкування між членами сім'ї, переважання позитивних та негативних емоцій істотно відбивається на самопочутті дитини, її світосприйманні та усвідомленні образу близьких дорослих. Від атмосфери в сім'ї, від морального обличчя батьків великою мірою залежить спрямованість активності дитини [11, с. 412]. Учені стверджують, що в дітей, які не отримують в сім'ї належного тепла і достатньої уваги, часто розвивається захисна форма поведінки, яка проявляється негативним ставленням до дорослих, неслухняністю, агресивністю. Дитина, яка не отримала в сім'ї належної уваги і тепла, не прийнята вдома дорослими, часто стає нікому непотрібною в школі, з нею не дозволяють дружити, її засуджують вчителі. І такій дитині не залишається нічого іншого, як відповідати приписаному їй образу суб'єкта, який нічого не може і від якого нічого хорошого

не слід очікувати, і в результаті «маленький» хуліган часто виростає в важкого підлітка, а іноді і в правопорушника. Як зазначають науковці, повноцінний розвиток дитини неможливий поза здоровим і нормальним процесом статевої соціалізації. На її думку, необхідно будувати виховання так, щоб батьки брали участь в становленні дійсно жіночої та чоловічої мотивації і рис характеру, щоб у дівчаток мало місце формування таких якостей, як тактовність і терпимість, а у хлопчиків рішучість і відповідальність. Викривлення чоловічої і жіночої поведінки, порушення сприйняття себе як представника певної статі болісно переживається в підлітковому і юнацькому віці, може призвести до невротизації або психопатизації особистості [5, с. 115; 8, с. 56]. Надзвичайно важливим у становленні особистості є приклад батьків, їх стосунки з іншими людьми. Якщо батьки будують свої взаємини з оточенням, виходячи з корисливих міркувань, то потреба в безоплатній доброті не сформується у їх дитини, такі взаємини дуже негативно позначаються на вихованні дитини, призводять до дисгармонії в її внутрішньому світі. Тому сьогодні потрібно брати до уваги зміни, які відбуваються у сучасній сім'ї. Істотну роль у вихованні дітей відіграє ставлення молодих батьків до представників старших поколінь, своїх батьків. В певному емоційному ставленні дорослого до предметів чи явищ закладений для дитини смисл існування цих предметів і явищ, їх ціннісне значення. У колі родини в дитини закладається розуміння моральних цінностей визначають її ставлення до себе і до інших людей, спрямовують її духовне зростання або, навпаки, перешкоджають розвитку її особистості. Отже, сім'я є первинним і єдиним на певному етапі формування особистості інститутом соціалізації. І, як зауважував О. Сахаров, протягом певного періоду, доволі відповідального періоду становлення свідомості, волі та характеру, саме сім'я належить у процесі виховання основна, провідна роль [9, с. 61] Більшість проблем суспільства беруть свій початок саме із сімей. Сім'я породжують соціальних індивідумів, котрі вдячні своїм вихованням саме сім'ї. Більшість психологічних відхилень беруть свій початок з «неблагополучних сімей».

Українськими психологами були досліджені декілька сотень успішних, на погляд психологів, сімей. Фахівці обстежили сім'ї, в чому ж основа успішної та міцної сім'ї. Кожна сім'я дала свої відповіді, і на основі цих відповідей було названо наступні основні пункти, які і є критеріями успішної сім'ї - значення, час, спілкування, вдячність, духовність, вирішення проблем [6, с. 21]. Сім'я як певне соціальне утворення зазнала досить глибоких змін за тривалий шлях свого розвитку – від полігамної первісного суспільства до моногамної сім'ї нового типу, яку маємо нині в Україні. Коріння сім'ї глибоко закладені в людській природі, - відзначала Н.Єршова,- вона є тим природним середовищем, в якому розвивається людина, формується особистість[3, с. 154]. 3. Ромовська цілком виправдано називає сім'ю природною та основною структурою в суспільстві[7, с. 69], оскільки сім'я є невід'ємною частиною сучасної суспільної системи, яка в якості первинного і основного осередку суспільства тісно пов'язана з іншими елементами цієї системи. І це дійсно так - суспільство впливає на сім'ю, формуючи її певний тип, а сім'я, в свою чергу, має зворотній вплив на інші соціальні інститути, процеси та відносини. Американській науковець Н. Смельзер визначає сім'ю, як засновану на

кровній спорідненості, шлюбі чи усиновленні об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю за виховання дітей [10, с. 108].

В той же час, сім'я представляє собою відносно самостійне явище суспільного життя зі своїми специфічними закономірностями розвитку. І як результат виступає інструментом для задоволення індивідуальних потреб особистості (духовних, матеріальних, фізіологічних, культурних тощо), і як соціальний інститут, який безпосередньо впливає на значну кількість суспільних процесів). На сім'ю впливають і інші соціальні інститути, зокрема, політики, права, культури, освіти тощо. Інститут сім'ї має конкретно-історичний характер, він постійно змінюється і розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства та особистості. З свого боку, сім'я також впливає на всі сторони життя суспільства. Вона є своєрідною мікромоделлю суспільства. У сім'ї закладаються біологічні основи здоров'я, звички та потреби, основні духовні цінності та культурні традиції, сім'я стає осередком затишку та захищеності. Тому головне призначення сім'ї – забезпечити безперервність функціонування соціальних, економічних, культурних традицій в суспільстві.

Сфера соціалізації, яка має бути присутня у кожній сім'ї, буде позитивною лише тоді, коли буде відтворена цілісна, міцна, здорова сім'я, адже це є моральною основою суспільства. Реалізувавши природну репродуктивну функцію, подружжя «породило» не тільки дитину, а й іншу наступну для себе функцію – виховну(соціалізації). Виховна функція родини спрямована на формування і розвиток особистості, на її соціалізацію, на підготовку дитини до широкого людського спілкування і співпраці в різноманітних колективах. Тільки сім'я з позитивним морально-психологічним потенціалом спроможна до кінця виконати свій обов'язок перед суспільством по формуванню суспільної цілісної культурної особистості. Тому сімейне виховання – важлива умова формування особистості, її соціалізації, де батьки - найбільш переконливий приклад на якому дитина зростає і засвоює уроки моралі, етики, ціннісні орієнтації, сімейну культуру тощо. Дитина дуже уважна до всього, за чим їй доводиться спостерігати і вся атмосфера сімейного життя впливає на неї. Сімейне виховання – це повсякденний і безперервний вплив на свідомість особистості. Як зазначає Мироненко В.П., вплив сім'ї на дитину настільки специфічний, що йому просто неможливо підібрати еквівалент; сім'я найближче підходить до об'єкту виховання, може безпосередньо на нього впливати, оскільки наділена для цього величезними потенційними можливостями. Проте потрібно пам'ятати, що є і протилежна сторона благополучній сім'ї - неблагополучна, тобто сім'я, у якій приклад батьків, сімейне виховання було на низькому рівні, а це породжує крок до правопорушення [4, с. 39]. Будучи частиною ціннісно-нормативної системи суспільства сім'я виступає як соціальний інститут за допомогою якого регулюється і контролюється поведінка членів сім'ї, визначаються їх соціальні ролі та статуси. Саме з сім'ї дитина виносить перші враження про навколишній світ, в сім'ї формуються перші оцінні уявлення, закладаються моральні устої, прищеплюється культура. Сім'я завжди була і є первинною ланкою суспільства. З раннього дитинства малюка виховує все, що його оточує: люди, речі, природа і суспільні явища, але у всі періоди дитинства і юності, незважа-

ючи на безліч різноманітних впливів, найвідповідальнішою є роль батьків. Батьки – найближчі і найбільш переконливі взірці, на прикладі яких людина, яка зростає, перевіряє і будує свою поведінку. Дитина дуже уважна і чутлива до всього, що їй доводиться спостерігати, з чим доводиться зіштовхуватися в сім'ї - першій і головній ниві життєвих вражень. Уся атмосфера сімейного життя, всі без винятку його прояви, впливають на дітей і підлітків, які зростають у цій сім'ї. Як зазначає О.Я. Савченко, сімейне виховання – це повсякденний і безперервний вплив на свідомість людини, яка підростає, всього укладу життєдайної сім'ї, кожного вчинку батьків [8, с. 51]. Вплив сім'ї на дитину настільки специфічний, що йому просто неможливо підібрати еквівалент; сім'я найближче підходить до об'єкту виховання, може безпосередньо на нього впливати, оскільки наділена для цього величезними потенційними можливостями. Питання щодо виховної ролі сім'ї завжди були актуальними для суспільства, незважаючи на панівну ідеологію того чи іншого періоду його розвитку. Роль сім'ї у вихованні дітей величезна, і сімейне батьківське виховання не можна замінити найдосконалішими формами державного, суспільного виховання. Сім'я як соціальний інститут здійснює формування, розвиток і функціонування сім'ї, сімейно-шлюбних відносин в конкретних, культурних і соціально-економічних умовах, а також взірці сімейної поведінки, специфічної для тих чи інших соціальних груп, характерні ролі в сім'ї, специфіку формальних і неформальних норм і санкцій у сфері її життєдіяльності. Інститут сім'ї має конкретно-історичний характер, він постійно змінюється і розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства та особистості. На сучасному етапі розвитку нашого суспільства соціальні проблеми сім'ї загострюються. Різко впала народжуваність дітей в Україні, погіршується матеріально-економічне становище більшості сімей, зростає кількість розлучень, значно збільшилась кількість сиріт, про яких не має коштів належно піклуватись навіть держава. Сирітство потребує системного вивчення та аналізу з метою розвитку всіх сімейних форм виховання дітей-сиріт.

Соціальний інститут сім'ї сьогодні є одним із найважливіших у сфері захисту дитинства та формування культури на різних етапах розвитку особистості, як стверджує сучасний науковець І.В. Ченбай. Процес виховання є, власне, безперервним процесом, він триває все життя. При цьому змінюються лише роль і співвідношення різних виховних чинників. До школи провідну роль у вихованні відіграє родина (сім'я), у роки навчання сім'я поступається соціальному інституту освіти, а з початком трудової діяльності – соціальному інституту виробництва, трудовому колективу, громадським, політичним, релігійним тощо організаціям. Але сімейне виховання залишає найбільший слід у свідомості особистості. Стосунки, що складаються в сім'ї між її членами здійснюють найбільший вплив на виховання необхідних для життя якостей, формування культури особистості. Існує ряд проблем, які виникають у стосунках батьків та дітей, адже не завжди батьки і діти знаходять порозуміння. Часто батькам не вдається досягти поставлених цілей у вихованні молодого особистості, не вдається зберегти родинні традиції, жити за нормами суспільної і загальнолюдської моралі. Завдання батьків у цей важкий час економічної кризи суспільства не просто виростити, а допомогти дитині стати особистістю, розкрити свою індивідуальність. З досвіду роботи визна-

чаємо, що чим сильніше і правильніше батьки впливають на формування поведінки доньки чи сина, шлях становлення їхнього життя, тим вищий авторитет батьків в очах дитини.

Як протилежність сімейного виховання є сирітство. Соціальні сироти – це особлива група дітей, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин лишилися сиротами при живих батьках. Соціальне сирітство обумовлене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків по відношенню до неповнолітньої дитини. Як зазначає український науковець В.П. Мироненко, соціальне сирітство приводить до цілого ряду негативних факторів, зокрема: деформація родинних зв'язків через важке минуле; несформований образ «я»; підвищене почуття тривожності, орієнтація на врожість; закомплексованість, емоційне незадоволення; відсутність соціальних навичок особистого життя та відсутність особистого простору; відсутність власних заощаджень і досвіду, речей, навичок вирішення власних проблем; соціальна незахищеність після виходу із навчального закладу тощо [4, с. 62].

Сьогодні сім'я відіграє одну з провідних ролей в прищепленні молодому поколінню культури, адже факт духовного зубожіння основної маси молоді досить помітний. Це і незрозумілий молодіжний сленг, насильницький характер комп'ютерних дитячих ігор, зруйновані традиції духовних цінностей тощо. Відповідальна роль у відродженні культури особистості, яка є миролюбною, боголюбивою, багатою прикладами своїх пращурів належить сім'ї, адже за християнським віровченням сім'я – мала Церква і покликана не лише сприймати, підтримувати, але й передавати з покоління в покоління духовно-релігійну, національну й вітчизняну традицію. Саме з сімейної традиції на основі особливого шанування предків, сімейного затишку та національних звичаїв складалась культура нації.

Література

1. *Богущий Ю.П., Андрущенко В.П., Безвершук Ж.О., Новохатько Л.М.* Українська культура в європейському контексті/ За ред. Ю.П. Богущого. – К. : Знання, 2007. – 679 с.
2. *Виховна робота в навчальних закладах.* Випуск 15. Науково-методичний центр аграрної освіти «Навчально-методичний центр». – 325 с.
3. *Ершова Н.М.* Развитие советского семейного права. В кн. : СССР – Австрия : Проблемы гражданского и семейного права / М.Н.Ершова. – М. : 1983. – Институт государства и права АН СССР. – 266 с.
4. *Мироненко В.П.* Сім'я як головний інститут соціалізації дитини. Юридична наука / В.П. Мироненко. – № 2. – 2001. – 124 с.
5. *Організація виховної роботи.* – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2008. – 256 с.
6. *Програма курсу «Школа батьківства»(Серія інформаційних матеріалів «Школи соціальних знань для батьків»)* / За загальною ред. К.С. Шендеровського. – К: КМЦСССДМ, 2005. – 76 с.
7. *Ромовська З. В.* Сімейний кодекс України: погляд у майбутнє// *Право України* / З.В. Ромовська. – 2001. – № 2. – 63–69 с.
8. *Савченко О.Я.* Сімейне виховання. Молодші школярі/О.Я.Савченко. – К. : Рад. школа, 1979.- 140 с. – Б-ка для батьків.
9. *Сахаров А.Б.* Правонарушение подростка и закон/А.Б.Сахаров. – М. : Юрид. лит. – 1967. – 216 с.

10. *Смелзер Н.* Социология / Н.Смелзер. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.
11. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К., Радянська школа. – 1977, т. 5, – 412 с.
12. *Уланова С.* Повернення в культурний простір: нотатки із стратегії виховання особистості // *Культура і сучасність: Альманах* / С.Уланова – К. : Міленіум, 2008. – №1 – 178 с.
13. *Хоменко М.П., Угнівенко Т.М.* Виховна робота в навчальних закладах/ М.П.Хоменко, Т.М. Угнівенко. – Редакційно-видавничий відділ Наук-методцентру МАПУ, 2011. – 325 с.
14. *Ченбай І.В.* Становлення і розвиток в Україні сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (40-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Загальна педагогіка та історія педагогіки/ І.В. Ченбай. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 20 с.

References

1. *Boguc'kij Ju. P., Andrushhenko V. P., Bezvershuk Zh. O., Novohat'ko L. M.* Ukrain's'ka kul'tura v yevropejs'komu konteksti / Za red. Ju.P. Boguc'kogo. - K.: Znannja, 2007. – 679 s.
2. *Vihovna robota v navchal'nih zakladah. Vipusk 15. Naukovo-metodichnij centr agrarnoi osviti «Navchal'no-metodichnij centr».* – 325 s.
3. *Ershova N.M.* Razvitie sovetskogo semejnogo prava. V kn.: SSSR – Avstrija: Problemy grazhdanskogo i semejnogo prava/M.N.Ershova. – M. : 1983. – Institut gosudarstva i prava AN SSSR. – 266 s.
4. *Mironenko V.P.* Sim'ja jak golovnij institut socializacii ditini. Juridichna nauka / V.P.Mironenko. – № 2. – 2001. – 124 s.
5. *Organizacija vihovnoi roboti.* – H. : Vesta : Vid-vo «Ranok», 2008. – 256 s.
6. *Programa kursu «Shkola bat'kivstva»(Serija informacijnih materialiv «Shkoli social'nih znan' dlja bat'kiv»)* / Za zagal'noju red. K.S. Shenderov's'kogo. – K: KMCSSSDM, 2005. – 76 s.
7. *Romovs'ka Z. V.* Simejnij kodeks Ukraïni: pogljad u majbutne// *Pravo Ukraïni*/ Z.V. Romovs'ka. – 2001. – № 2. – 63–69 s.
8. *Savchenko O.Ja.* Simejne vihovannja. Molodshi shkoljari/O.Ja.Savchenko. – K. : Rad. shkola, 1979. – 140 s. – B-ka dlja bat'kiv.
9. *Saharov A.B.* Pravonarushenie podrostka i zakon / A.B.Saharov. – M.: Jurid. lit. – 1967. – 216 s.
10. *Smelzer N.* Sociologija/N.Smelzer. – M.: Feniks, 1994. – 688 s.
11. *Suhomlins'kij V.O.* Vibrani tvori. U 5-ti t. /V.O.Suhomlins'kij. – K., Radjans'ka shkola. – 1977, t. 5, – 412 s.
12. *Ulanova S.* Povernennja v kul'turnij prostir: notatki iz strategii vihovannja osobistosti./Kul'tura i suchasnist':Al'manah / S. Ulanova – K: Milenium, 2008. – №1 – 178 s.
13. *Homenko M.P., Ugnivenko T.M.* Vihovna robota v navchal'nih zakladah / M.P. Homenko, T.M. Ugnivenko. – Redakcijno-vidavnichij viddil Nauk-metodcentru MAPU, 2011. – 325 s.
14. *Chenbaj I.V.* Stanovlennja i rozvitok v Ukraïni simejnih form vihovannja ditej-sirit ta ditej, pozbavlenih bat'kivs'kogo piklumannja (40-i roki ХХ ст. - poch. ХХІ ст.): avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.01.Zagal'na pedagogika ta istorija pedagogiki/ I.V. Chenbaj. – Perejaslav-Hmel'nic'kij, 2010. – 20 s.